

**УСНІ ТА ПИСЬМОВІ СВДЧЕННЯ ТОТАЛЬНОГО ЗНИЩЕННЯ
МИРНОГО НАСЕЛЕННЯ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА
ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР. НА МИКОЛАЇВЩИНІ**

У статті досліджуються усні джерела та їх роль у відтворенні істориками об'єктивної та всебічної картини історичного процесу, ролі та значення кожного з учасників процесу. Висвітлюється нелюдська сутність втілення ідеології расової неповноцінності українського та інших етносів в роки Другої світової війни на прикладі трагічних подій в Богданівці, роль усної історії у відтворенні трагедії мирного населення та військовополонених, піднімається проблема колабораціонізму, особистісного фактору, ролі усних свідчень у викритті злочинних дій та прикладів людських подвигів у нелюдських умовах. Зосереджується увага на необхідності використання архівних документів з усними свідченнями учасників кримінальних справ в роки втілення політики голодомору радянським державним апаратом, виявлення мотивів та рушійних сил цього нелюдського терору щодо українського селянства.

Ключові слова: *фашизм, геноцид, голодомор, колабораціонізм, тоталітарна система, ідеологія, жертва.*

Значна частина українських науковців при здійсненні історичних досліджень намагається використовувати лише офіційні в паперовій формі документи, а враховуючи особливість підготовки та створення відповідних історичних джерел виникає сумнів в достовірності та обґрунтованості висновків дослідників. Особливо важливо дуже обережно ставитись до найбільш трагічних подій в історії не лише окремих людей, а нації, держави в цілому. Українська історія може продемонструвати велику кількість прикладів

замовчуваних або тенденційно висвітлених та оцінених подій. В даному випадку велику роль мають відіграти усні свідчення та оцінки безпосередніх учасників та свідків. Саме тому автор пропонує на деяких прикладах звернути увагу на необхідність використання усних свідчень як історичних джерел і їх залучення до наукового обігу решти дослідників. Проголошення незалежності створило умови для відкриття доступу до архівних документів історикам, дослідження раніше заборонених тем та періодів. Таким чином в науковій літературі ми поки що маємо лише перші спроби інтегрувати усну історію в контекст існуючої парадигми наукового дослідження та викладу його результатів. Автором виокремлюються такі завдання: пригорнути увагу до актуальних трагічних подій з історичного минулого України з метою запобігання аналогій в майбутньому; спробувати продемонструвати роль і значення усних свідчень при дослідженні історичних подій; продемонструвати неможливість уникнути залучення до наукового обігу усних свідчень як учасників подій, так і зацікавлених сторін.

Під час Другої світової війни, після встановлення окупаційного режиму територія Миколаївщини була розмежована уздовж річки Південний Буг, тобто саме географічний чинник став вирішальним в адміністративному поділі. Таким чином західні райони Миколаївщини увійшли до складу Губернаторства Трансністрія, а решта – до складу Рейхскомісаріату Україна [9]. Останнім часом спостерігається тенденція до «вибіркового» вивчення історичних фактів та подій. Людська трагедія в Богданівці не набула статусу принципово важливої та потрібної для вивчення і постійного використання у виховному процесі всіма учнями України, а жаль. Специфікою цього табору було те, що сюди приганяли на страту не лише євреїв, а і представників інших «неарійських» рас, які не повинні були існувати, та військовополонених [10]. Трагедія Бабиного Яру, обов'язкова у програмовому вивченні в школах, – страхітливий прояв сутності націонал-соціалістичної ідеології фашизму, але це не єдиний факт, таких місць масових страт представників брудних етносів які потрапили в зону окупації, була велика кількість. Особливою рисою таборів на

Миколаївщині було те, що в них здійснювалось знищення військовополонених та мирного населення депортованого з території також суміжних областей (Одеської, Вінницької, Кіровоградської, Молдавської РСР та ін..) [11].

Згідно з німецько-румунським договором, укладеним в Бендерах 30 серпня 1941р. територія між Південним Бугом і Дністром (частково Вінницька, Одеська, Миколаївська області та лівобережна Молдавія) підпадали під управління Румунії. Слід зазначити, що напередодні, 19 серпня були видано Іоном Антонеску Декрет №1 про встановлення румунської адміністрації в Трансністрії з розташуванням органів управління в Тірасполі, а з жовтня в Одесі. Першим губернатором був призначений професор Георгіе Алексяну. Лише за офіційними статистичними даними на початок війни в Україні проживало понад 3 млн. євреїв, з яких біля 2,9 млн не встигли евакуюватись. В Миколаєві мешкало 25280 євреїв(15% від загальної кількості населення) [14]. Окупаційні органи влади не вважали за доцільне створювати гетто суто для концентрації євреїв, такі приклади були відомі лише на півночі області – село Криве Озеро, село Мостове, місто Голта, які проіснували нетривалий час. В науковій літературі триває процес дослідження діяльності юденратів в аналогічних європейських гетто. За відомостями про діяльність моноетнічних таборів ми поки що не маємо змоги стверджувати про існування відповідних органів місцевого самоврядування. В серпні 1941р. в Миколаєві видано наказ з'явитися всім євреям з документами, грошима, цінностями та предметами першої потреби на збірні пункти в районі старого міського єврейського цвинтаря (сьогодні це територія міського зоопарку, де встановлено пам'ятну стелу). Відразу було розстріляно на цвинтарі від 4 до 5 тисяч осіб [17]. Лише кільком вдалося врятуватись та розповісти, що людей клали на землю та розстрілювали з автоматів в потилицю. Фактично усні свідчення стали підставою для здійснення наступних історичних досліджень та викриття злочинних дій окупантів. Вражає те, що самі розстріли перетворились на рутинну «працю», конвейер смерті. Чому людська свідомість загарбників-окупантів не зруйнувала психіку цих «недолудей» та не зупинила цю трагедію?

Навіть в таких страшних умовах відразу виникли приклади праведної поведінки. Так, за усними свідченнями, під час виведення в'язнів для забору води з джерела декілька підлітків, мешканців Водопою (району міста), відволікали охорону і допомогли шістьом в'язням-євреям втекти, а потім їх переховували (Ф.Бондар, М.Буртиш, А.Говоренко, М.Щербина) [19]. Зрозуміло що такі факти в німецьких документах не засвідчувались. Навіть на території самого міста здійснювались масові розстріли, наприклад район Темвод, де розстріли здійснювались щоденно з 8-ї години ранку, а тіла закопували у напередодні приготовлені ями [22].

Таким чином, політика окупантів на Миколаївщині, за допомогою усних свідчень, набула додаткових вимірів завдяки залученню нових джерел. За регулярними військовими підрозділами німецької армії рухалась оперативна команда СС яка і займалась виявленням, ізоляцією та знищенням євреїв. Виявлялись «неблагонадійні елементи», серед яких найбільшу небезпеку становили євреї та радянський актив.

У роки незалежності в Україні значну увагу приділяють вересневій трагедії 1941р. в урочищі Бабин Яр поблизу Києва, де загинуло за два дні понад 33770 євреїв, а інші місця масових розстрілів, спалень ще потребують детальних досліджень [22].

На території тогочасного радгоспу «Богданівка» етапованих в'язнів розмістили в приміщеннях свинарників, конюшень, літніх куренях для свиней та просто посеред поля під відкритим небом. За деякими даними, в тому числі і усними свідченнями, кількість в'язнів сягала в певні періоди часу 54000-55000 осіб. Загалом же вважають, що тут було знищено понад 115 000 осіб, з яких 5400-55000 мирного єврейського населення [24].

Задokumentовані з усних оповідей жахливі історії з життя ув'язнених і сьогодні викликають обурення та неможливість усвідомити логіку поведінки катів. Слід ретельно аналізувати також такий підхід де відповідальність за страхотливі масштаби загиблих євреїв покладається частково на представників єврейського етносу уповноваженого здійснювати евакуацію. Адже дійсно

здійснюючи евакуацію фабрик, заводів, великої рогатої худоби потрібно було зменшити потік населення до тилових районів, щоб збільшити масштаби евакуації обладнання, устаткування. Навіть ті євреї що евакуювались поширювали серед тих хто залишався ідею про те, що німці це культурні люди, які говорять на зрозумілій їм мові, адже вони розмовляли на ідіш та німецькій - євреям нічого поганого не зроблять. Зустрічались навіть випадки коли єврейки в дворових скандалах з українками кричали, що коли прийдуть німці то вони їхньою кров'ю будуть фарбувати забори.

Фактично введені в оману загальною думкою порядності німців, євреї, що не евакуювались з України, всі були розстріляні окупантами. Таким чином можна навіть зазначити, що це був злочин не лише німців, румун, а також і тих євреїв хто евакуювався і дурив тих кого залишали на окупованих територіях. Представники цього підходу вважають, що в 1941р. було вдосталь часу щоб спасти всіх євреїв від розстрілу шляхом евакуації, навіть пішки, але турбота про власне життя та речові інтереси стали на заваді цьому. Даний підхід піднімає питання морально-етичної відповідальності живих перед мертвими.

Системність та швидкість знищення євреїв в Миколаєві призвели до того, що коли виникло питання про створення гетто в місті, за донесенням оперативної групи «D» від 2 жовтня 1941р. зазначалось, що за звітний період було звільнено від євреїв міста Миколаїв та Херсон. За звітом фелькомендатури Миколаєва за серпень-вересень євреї евакуювані СД. Тому намір створити гетто не міг бути здійсненим. Тобто цим декларувалось тотальне знищення представників єврейського етносу окупаційними органами влади в місті[28]. Фактично протягом серпня – жовтня 1941р. на Миколаївщині було знищено більшість євреїв сільських жителів, а села їх проживання остаточно зникли.

Сутність трагедії Богданівки полягає в тому, що фактично це стало місцем де знищувались не просто люди, а сама ідея права на життя неарійських етносів, культур, релігій. Загибель євреїв була лише складовою загальної політики тотального знищення неарійських етносів, до яких, доречі, відносились не лише росіяни, а також і українці[29]. Саме тому особливо

сьогодні, в умовах неоголошеної війни, стає актуальним питання розгортання національно-патріотичного виховання молодого покоління навколо історичної пам'яті про Богданівську трагедію в тому числі з залучення джерел усної історії.

Всіх в'язнів, за усними свідченнями, формували у колони від півтори до п'яти тисяч осіб і етапували до Богданівки за певними маршрутами. Фактично з грудня 1941р. по січень 1942р. колони приречених на смерть прибували системно. Офіційно вважається, що 21 грудня 1941р. для початку акції «Подарунок Сталіну» став спалах тифу серед богданівських в'язнів, але це лише було однією з мотивувальних форм реалізації антилюдської сутності фашистської ідеології та режиму[25]. Під час судового процесу вцілілий від розстрілу в'язень П.Б.Климов розповів, що «.. Умови життя в'язнів табору були жахливими: у свинарнику, де раніше розміщувалося 200 свиней, знаходилося близько 2000 людей. Підстилкою для них слугувала пріла солома, що залишилася від свиней, на ній і лежали змучені люди. До того ж, значна частина в'язнів, в тому числі стариків і дітей, знаходилися під відкритим небом...» [28].

Ще один врятований так описував: « Доманёвка – кровавое, черное слово. Доманёвка – центр смертей и убийства. Сюда пригоняли на смерть тысячные партии. Этапы следовали один за другим непрерывно. Из Одессы нас вышло три тысячи человек, а в Доманёвку дошла маленькая кучка» .

Від прибуття до табору і до страти всі в'язні були позбавлені їжі та води. Всі були змушені для вгамування спраги використовувати сніг. Будь-які спроби здобути поза межами табору капусту, буряк, воду, картоплю,взагалі будь-яку їжу, жорстоко карались побиттям та розстрілами на місці. Під час судового розгляду цього злочину одна з свідків – місцева мешканка зазначала, що: «Приблизно 27 грудня 1941р. я брала воду з колодязя, до якого підійшла жінка-єврейка з табору набрати води. В цей час на вулиці з'явилася підвода, на якій сиділо троє румунів. Один з них зіскочив з підводи і почав виймати зброю, щоб застрелити її. Вона не просила помилувати її, а благала відпустити до табору

де, очевидно, у неї залишилися діти. Однак вона тут же була вбита, і її труп пролежав біля колодязя п'ять днів»

За свідченням колишнього начальника жандармського посту у таборі «Богданівка», молодший офіцер Міліонеску зазначав, що від голоду, холоду щодня вмирало 150-200 осіб. Станом на 21 грудня 1941р. їх кількість становила біля 2000 чоловік[28]. Незважаючи на страхітливую ситуацію наглядчі та вбивці все одно вигадували ще більш страхітливі форми знущання. Щоб вилучити останні приховані коштовності у в'язнів румуни та німці привезли до табору підводу з хлібом і міняли його на золото. Свідки згадували, що в одному з бараків жила жінка з Молдавії, яка взяла з собою невеличку подушечку розшиту діамантами, з якої і міняла по 2-3 камінці на хліб та роздавала мешканцям бараку чим врятувала від смерті немало людей.

В тривалому існуванні Богданівського табору румунське керівництво не було зацікавленим, особливо враховуючи перебіг бойових дій. Спалах тифу серед в'язнів став приводом для прискорення часу ліквідації табору румунським губернатором. 20 грудня 1941р. до табору прибуло 60 чоловік на чолі з німцем Гегелем. До яру було завезено солому, очерет і дрова. За показами Ісопеску, румунського губернатора області Голта зазначається, що спочатку почали вбивати хворих та інвалідів, які не могли самотійно дійти до місця страти. Їх стягли в конюшні, де облили нафтою, обложили ворота та дах соломою і живцем спалили 4000-5000 в'язнів. Решту ув'язнених 43000 чоловік відігнали до балки де роздягнених групами по 15-20 чоловік на краю обриву розстрілювали. Під час такого масового знищення не всі падали на дно яру вбитими, частина була ще живою і згорали живцем. За даними слідства за перший день було вбито таким чином біля 3000 осіб. Такі езекуції відбувались щоденно. Впродовж січня і лютого 1942р. з метою приховання масштабів злочину щоденно 200 в'язнів займались тим, що стелили шар сіна і дров, викладали шар трупів, потім все повторювалось і такі споруди висотою 2 метри та 4 метри завширшки спалювались.

Під час дослідницької роботи було проведено опитування непрямого свідка, мешканки міста Миколаєва, яка у відповідний період мешкала в суміжному населеному пункті, Трущенко Віри Семенівни, 1937 року народження. Вона розповіла наступне: « Коли почалася війна ми жили в селі Констянтинівка, там, де зараз територія міста Южноукраїнська, а через річку Богданівка. Моя мама, Батошан Надія Трофимівна, 1914 року народження, розповідала, що були дні, коли неможливо було дихати. В повітрі був специфічний запах, незрозумілий, задушливий, їдкий. Іноді летів попіл. Тоді вони з сусідками помітили, що так буває, коли вітер дме з Богданівки. Потім стало відомо, що саме там відбувається. Спалюють людей. Було жахливо. «Ми дихали людьми», - я запам'ятала цей мамин вислів. Була якась розмова із старостою і він нагрімав на жінок-« Стуліть пельки і привикайте! То з євреїв мило варять!».

Жахливими були події також з 24 по 26 грудня 1941р., коли в'язням дали наказ побудувати земляну загалу завдовжки 12 метрів та заввишки 1,8м. для утримання потоків крові. Розуміючи страшне своє майбутнє ув'язнені відмовились виходити з бараків-свинарників та забарикадувались. Тоді колаборант Іван Сливенко видає наказ підвезти соломі, забити двері і підпалити бунтівні приміщення. В полум'ї загинуло біля 2000 чоловік. Діяльність колаборантів-поліцаїв, їх було 12 на чолі з І.Сливенко заслуговує окремого дослідження для усвідомлення мотивів та мети такої діяльності.

За матеріалами судової справи з'ясувалось, яка побудована була на усних свідченнях, що Іван Сливенко особисто вбив 300 євреїв. Доречі, викрити та притягти до відповідальності його вдалося лише в 1960р. за допомогою коханки, яка назвала прикметну ознаку на його тілі - бородавку. Поява Івана саме в Богданівці не була випадковою. Його батька в 1930р. розкуркулили і етапували до Сибіру, де він і гине. У їх родини було націоналізовано 66 гектарів землі, три пари коней, багато корів та свиней. Івану ж було дозволено проживати в Кіровограді, де він мешкав та працював. Дізнавшись про окупацію Богданівки німецькими військами він повертається до залишків рідної оселі і

пропонує свою співпрацю загарбникам. За свідченням селян він вбив молоду дівчину лише за те, що вона назвала його «товаришем», за радянською традицією. В матеріалах справи зазначалось, що після розстрілів за його наказом вилучені у людей цінності поліцаї звозили до його хліву. Саме там він вирішував як розподілити награване між ним та його підручними. При виявленні факту того, що один з колабораціоністів - Льоня, приховав частину коштовностей він його особисто застрелив. Рухаючись по селу, побачивши несприятливі погляди селян він їх бив батогом. Фактично він в собі втілював абсолютну владу на селі. Особисто займався розшуком партизан і здавав за винагороду німцям. У випадку виявлення на вулиці селян після дев'ятої години лупцював їх до напівсмерті. Так в березні 1942р. довідавшись про появу незнайомця на селі віддає наказ заарештувати його та доправити на допит. Після наказу поліцаїв зупинитися та надати документи чоловік кинув в їх бік гранату та почав втікати. Переслідувачі змусили партизана сховатися на кузні. Облога тривала шість годин. Відстрілюючись чоловік не підпускав до себе колаборантів. Йти на відкритий штурм поліцаї не хотіли, ніхто не бажав гинути. Вони вдалися до хитрощі - підпалили кузню сподіваючись тим самим змусити чоловіка вийти з приміщення, але дарма. Партизан застрелився не бажуючи потрапити до рук поліцаїв, а згодом і німців. І.Сливенко з метою психологічного тиску обгорілий труп посадили під телеграфний стовп та причепили табличку з написом «Так буде з усіма, хто посягне на поліцію».

Матеріали цього та інших злочинів були представлені для загалу на показових судових процесах над членами новоамериканського і богданівського загонів «зельбштутц», які відбулись в 1965 та 1967 роках у Миколаєві виїзною сесією Верховного Суду УРСР. Під час судового процесу було доведено фактами, що колаборанти та німецькі колоністи, учасники загонів «самооборони», дійсно брали участь в масових каральних акціях проти ув'язнених.

Отже, поліетнічний склад замордованих ув'язнених повинен стати наріжним каменем при дослідженні, аналізі та узагальненні Богданівського

злочину нацистського режиму. Вивчення і поширення спогадів свідків та свідчення злочинців мають забезпечити попередження в майбутньому для українського населення подібних трагедій як з боку своїх співвітчизників, так і представників різноманітних релігійних течій та сект які сьогодні стоять на чолі терористичних угруповань і здійснюють злочинні дії не лише проти історичних пам'яток, а також в проти людей різних національностей, релігійних поглядів та течій.

Важливого значення набуває сьогодні дослідження голодомору українського народу 1932-1933р. Геноцид радянської держави повинен бути викритим не лише за офіційними документами, а також і завдяки усній історії, свідченням виживших. В матеріалах карних справ, які зараз можна дослідити свідчать про те, що фактично всі вони були побудовані на усних свідченнях, лише в незначній мірі присутні як доказова база матеріальні докази. Вивчаючи конкретні справи можна виділити низку напрямків та підстав притягнення людей до кримінальної відповідальності та складання обвинувального вироку в залежності від бажання слідчих. Той факт, що доступ до матеріалів справ був обмежений вже свідчить про вразливість сфабрикованих справ та можливість побачити анти людську спрямованість радянської державної та судової системи і неможливість вислизнути з лещат правоохоронних органів. Справи будувались виключно на усних свідченнях своїх односельців.

Таким чином слід зазначити, що усні джерела інформації, усна історія, повинні бути інтегровані в існуючу історичну науку і створити умови для дійсно об'єктивного та всебічного висвітлення історичних подій та узагальнення історичного процесу в цілому не слугуючи керованим знаряддям в досягненні певних політичних цілей сучасності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Багмет М.О., Козирева М.Е., Щукін В.Р. Голокост: винищення єврейського населення в період німецько-румунської окупації // Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1944 рр. - Миколаїв, 2004. - С. 245.

2. Гогун А. Проблема эффективности нацистской антисоветской и антисемитской пропаганды // Наукові записки. Збірник. - К., 2006. - Вип. 31. - С. 158.

3. Гриневич Е.В. Холокост на Николаевщине // Еврейские поселения на Николаевщине. - Николаев, 2004. - С. 245.

4. Гриневич О.В. Голокост на Миколаївщині в 1941-1944 рр. // Наукові праці. Науково-методичний журнал. - Миколаїв. - Вип. 2. - С. 139.

5. Гнітько Володимир//Електронний ресурс:
<http://politiko.ua/blogpost86687>

6. Еврейское население на Николаевщине. Документы и материалы. - Николаев, 1996. - С. 185.

7. Жизнь и смерть в эпоху Холокоста. Свидетельства и документы. Сост. Б. Забарко. - К., 2006. - Кн. 1. - С. 466.

8. Зі спогадів мешканки с. Воскресенське Осипової Олександри Олексіївни, 1931 року народження. Зі спогадів мешканця с. Воскресенське Зимина Василя Кириловича, 1932 року народження. Зі спогадів мешканки Осипової Олександри Олексіївни, 1931 року народження.//Державний архів Миколаївської області, ф. Р-1002, оп. 3, спр. 15, арк. 16; спр. 18, арк. 9.

9. Забарко Б. Трансністрія: біль нашої пам'яті // <http://www.dt.ua/3000/3150/34705/> .

10. Иванов О.Ф., Иванов І.О. Політика нацистського режиму стосовно етнічних німців України // УІЖ. - 2005. - № 3. - С. 87.

11. Ивашко, Е. Трагедия Богдановки : "Там не камыш шумит, там души детей разговаривают" : [Богдановский лагерь смерти] / Е. Ивашко // Южная правда. - 2008. - №30(15 марта). - С. 3.

12. Корсунська А. Голокост на Миколаївщині // Красназнавчий альманах. - 2003. - № 2. - С. 28.

13. Козирева М. Участь німецьких колоністів у масовому знищенні єврейського населення на території Миколаївщини під час фашистської окупації // Шестые запорожские еврейские чтения. - Запорожье, 2002. - С. 154.

14. Коваль М.В. Нацистський геноцид щодо євреїв та українське населення (1941-1944) // Український історичний журнал. - 2006. - № 6. - С. 205.
15. Катастрофа и память о ней. Яд Вашем. - С. 123.
16. Климова, Л. Жестокие уроки Холокоста / Л. Климова // Рідне Прибужжя. - 2008. - №10(29 січ.). - С. 3.
17. Музыка Н. Смерть у оврага // Вечерний Николаев. - 2000. - 11 апреля.
18. Макаров Л. Ув'язнена Доманівського гетто // [http://izvestiya.odessa.gov.ua / Main.aspx?sect=Page&PageID=7309](http://izvestiya.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&PageID=7309).
19. Місця масових розстрілів і поховань представників національних меншин під час Великої Вітчизняної війни в Миколаївській області : довідкові матеріали / Миколаїв. облдержадміністрація, відділ у справах національностей облдержадміністрації, Миколаїв. т-во єврейської культури; ред. рада: В. О. Чебатарьов та ін. - 2-ге вид., доп. - Миколаїв: СПД Румянцева Г. В., 2012. - 32 с.: фот.
20. Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941-1944). Сборник документов и материалов. - Иерусалим, 1992. - С. 14.
21. Подольський А.Ю. Уроки минулого: Історія Голокосту в Україні / Навч. посібник. - К., 2007. - С. 59.
22. Сборник документов и материалов об уничтожении нацистами евреев Украины в 1941-1944 годах. - К., 2002. - С. 167 - 168.
23. Семеняк Ксенія До Дня пом'яті жертв Голокосту: уроки минулого <http://www.gurt.org.ua/articles/30899/>
24. Соболев П. Геноцид на Доманівщині у роки Другої світової війни // <http://www.mykolayiv-oda.gov.ua/publication/content/940>.
25. Сугацька, Н. В. Трагічні події на Миколаївщині (1941-1944 рр.): [істор.-докум. вид.] / Н. В. Сугацька. - Миколаїв: Вид-во Ірини Гудим, 2010. - 44 с.
26. Черная книга. - К., 1991. - С. 100.
27. Чтобы знали и помнили. Память о Катастрофе в Яд Вашем. - Иерусалим, 2007. - С. 139.

28. Чичкалюк, Т. Еврейская трагедия Богдановки : чтобы сдержать потоки крови, струившейся по склонам оврагов в Южный Буг после расстрелов, немцы приказали насыпать двухметровый земляной вал / Т.Чичкалюк // Николаевские новости. - 2013. - N 32(13 марта). - С. 3.

29. Чичкалюк, Т. Трагедия Богдановки / Т. Чичкалюк // Южная правда. - 2014. - N 8(23 янв.). - С. 1,2: фот.

Зеркаль Н.Н. Устные и письменные свидетельства тотального уничтожения мирного населения в годы Второй Мировой Войны и голодомора 1932-1933 гг. на Николаевщине.

В статье исследуются устные источники и их роль в отображении историками объективной и всесторонней картины исторического процесса, роли и значения каждого из участников процесса. Освещается нечеловеческая сущность воплощения идеологии расовой неполноценности украинского и других этносов в годы Второй мировой войны на примере трагических событий в Богдановке, роль устной истории в реконструкции трагических событий в Богдановке, роль устной истории в реконструкции трагедии мирного населения и военнопленных, поднимается проблема коллаборационизма, личностного фактора, роли устных показаний в раскрытии преступных действий и примеров человеческих подвигов в нечеловеческих условиях. Обращается внимание на необходимость интегрированного использования архивных документов и устные показания участников уголовных дел в годы реализации политики голодомора советским аппаратом, выявление мотивов и движущих сил этого бесчеловечного террора в отношении украинского крестьянства.

Ключевые слова: фашизм, геноцид, голодомор, коллаборационизм, тоталитарная система, идеология, жертва.

Zerkal M.M. Oral and written testimonies the total destruction of civilian population during the Second World War and the famine of 1932-1933 in Mykolayiv region.

The article investigates the oral sources and their role in the mapping historians objective and comprehensive picture of the historical process, the role and significance of each of the participants in the process. Illuminates the inhuman nature of the Incarnation ideology of racial inferiority of the Ukrainian and other ethnic groups during the Second World War as an example of the tragic events in Bogdanovka, the role of oral history in the reconstruction of the tragic events in Bogdanovka, the role of oral history in the reconstruction of the tragedy of the civilian population and prisoners of war, raises the problem of collaboration, personal factor and the role of oral testimony in uncovering criminal acts and examples of human deeds in inhuman conditions. Attention is drawn to the need for an integrated use of archival documents and oral testimony of members of criminal cases in the years of the famine policy Soviet apparatus, revealing the motives and driving forces of the inhuman terror against the Ukrainian peasantry.

Key words: *fascism, genocide, famine, collaboration, totalitarian system, an ideology, a victim.*